

İlk ve Orta Ergenlikte Akran Zorbalığı: Gerçekleştiği Yerler ve Baş Etme Yolları

Pınar Burnukara
TED Ankara Koleji

Zehra Uçanok
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, ilk ve orta ergenlik dönemini temsil eden yaş grubunda ergenlerin akran zorbalığı deneyimlerini, akran zorbalığının gerçekleştiği yerleri ve baş etme yollarını incelemektir. Araştırma, ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam eden yaşları 12 ile 18 arasında değişen 868 ergenle yürütülmüştür ($Ort. = 14.73, S = 1.79$). Ergenlere son altı ay içerisinde okul içinde ve okul dışında ne sıklıkla zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıkları ve zorbalıkla baş etmede ne tür yöntemler kullandıklarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Ergenlerin % 31.9'unun akran zorbalığına herhangi bir şekilde dâhil olduğu, genel olarak akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyete göre farklılık olmadığı, erkeklerin zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Zorbalık türlerine göre değerlendirildiğinde erkeklerin fiziksel zorbalığa, kızların ise ilişkisel zorbalığa ve kişisel eşyalara saldırıya daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Bununla birlikte erkeklerin korkutma/sindirme, fiziksel saldırı ve eşyaya saldırı yollarını kızlardan daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Zorbalığa maruz kalma ortaokul yılları boyunca azalma eğilimi göstermekte, bu eğilim ortaokuldan liseye geçişte (9. sınıf) anlamlı hale gelmektedir, benzer şekilde ergenler ortaokul son sınıfta lisenin ilk yılına göre, lisenin ikinci yılında da önceki yıla göre (9. sınıf) daha fazla zorbalık türünden davranışlar uygulamaktadırlar. Akran zorbalığıyla mücadelede kızların başkalarından yardım isteme gibi sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise karşı koyarak mücadele etme gibi dışsallaştırma ve okuldan uzak durma gibi kaçınma davranışlarını daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur. Zorba statüsünde yer alan ergenler karşı koyarak mücadele etmeyi ve okuldan uzak durmayı, kurban statüsündeki ergenler ise birine anlatmayı ve bu davranışları yapanlardan uzak durmayı daha çok tercih etmişlerdir. Ergenler zorbalık türünden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Akran zorbalığı, ilk ve orta ergenlik, cinsiyet, baş etme yolları

Abstract

The purpose of the present study is to examine adolescents' bullying experiences, where bullying takes place, what kinds of strategies do adolescents use to cope with bullying. A total of 868 adolescents between the ages of 12 and 18 ($M = 14.73, SD = 1.79$) were asked to complete a self-report questionnaire designed to assess; demographic information and their experiences for being a bully and a victim for the last six months, how often bullying experienced inside and outside the school and the best way to cope with bullying. It was found that 31.9 % of the adolescents involved in bullying. While boys were more likely to be bullies than girls, gender was not significant for victimization. Boys experienced more physical victimization whereas girls reported more relational and attacks on property forms of being bullied, however boys reported more threatening, attacks on property and physical type of bullying. Victimization tends to decrease during secondary school years, and this tendency becomes significant when transition from secondary school to high school (9th grade). Similarly, the adolescents showed more bullying behaviors in the final year of secondary school, compared to the first year of high-school, and in the second year of high-school, compared to the previous year (9th grade). In terms of gender, while girls preferred seeking for social support, boys preferred externalization behaviors (e.g., fighting back) and avoiding behaviors (e.g., staying away from school) to cope with bullying. Bullies preferred fighting back and staying away from school, while victims preferred to tell someone (parent/teacher) and avoid from those who display bullying behaviors. Adolescents reported that they experienced bullying both inside and outside of the school.

Key words: Bullying, early and middle adolescence, gender, coping strategies

Yazışma Adresi: Doç. Dr. Zehra Uçanok, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Beytepe-Ankara

E-posta: ucanok@hacettepe.edu.tr

Yazar Notu: Bu araştırma ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasının bir kısmının özetidir ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu tarafından Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir (Proje no: 108K424)

Saldırganlığın bir türü olan akran zorbalığı, kışkırtma unsuru olmaksızın aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan güç eşitsizliği olan birey ya da bireylerden güçlünün, karşı tarafa bilerek ve isteyerek sistemli bir biçimde uyguladığı, aynı gruplar arasında tekrarlılık gösteren, kurbanda korku veya endişe yaratmayı amaçlayan fiziksel, sözel, psikolojik saldırı veya yıldırma içeren olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1993).

Zorbaca davranışın ortaya konması zorbaca davranan ve zorbalığa uğrayan olmak üzere en az iki kişi aracılığıyla olabilmektedir. Ancak çoğu araştırmacı zorbalığın daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve zorbalığa dahil olmanın farklı biçimleri bulunduğunu belirtmektedir. Zorbaliğa dahil olmanın farklı biçimleri de genel olarak zorbalık statüleri olarak tanımlanmaktadır. Bu statüler; zorba, kurban, zorba-kurban, karışmayan ya da izleyicilerden oluşmaktadır. Kendinden güçsüz kişi ya da kişilere tekrarlı olarak zarar verme niyetiyle saldırıda bulunan kişilere *zorba*; zorbalığa maruz kalan kişiye ise *kurban* denilmektedir. Zorbaliğa maruz kalan kişiler; zorba karşısında pasif, itaatkar ve güçsüz kalan ve bu durumdan kendilerini suçlayan *pasif kurban* ya da diğerlerine zorbalık yapan, provokatif, yıkıcı ve dürtüsel davranışları olan *zorba-kurban* (provokatif kurban) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Karışmayan statüsünde yer alanlar ise bazı çalışmalarda zorbannın tarafında olup bu durumu destekleyen *itaatkar izleyiciler*, zorbannın yaptıklarına karşı kurbanın yanında olan *savunucu izleyiciler* ve ne durumu provoke eden ne de kurbanı savunan *seyirciler* olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukianen, 1996; Sutton ve Smith, 1999).

Akran zorbalığının incelenmeye başlandığı ilk çalışmalarda bu davranışların sınıflandırılmasının doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir (Olweus, 1993). Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, hedef olarak seçilen kişiye yöneltilen açık saldırıları, alay ve hakaret etme gibi sözel davranışları dolaylı saldırganlık ise hedef alınan kişinin arkadaşlık ilişkilerini bozma, kişiyi gruptan dışlama ve görmezlikten gelme gibi davranışları kapsamaktadır. Zorbaliğın fiziksel, sözel, ilişkisel, bireylerin kişisel eşyalarına saldırı ve kişiyi sosyal ortamından dışlama gibi daha belirgin yönleri tartışılmaktadır. Fiziksel zorbalık, vurma, itme gibi kişiye fiziksel temas yoluyla zarar veren, canını yakan davranışları, sözel saldırganlık kişinin diğerlerine sözel olarak sataştığı, hakaret ettiği, isimler taktığı veya alay ettiği durumları kapsamaktadır. İlişkisel akran zorbalığı kurban hakkında dedikodu çıkarılması ve dışlanması gibi kişinin sosyal konumuna, ilişkilerine ve ait olma duygusuna zarar verme amacıyla gerçekleştirilen davranışları içermektedir. Kişisel eşyalara saldırı, kurban seçilen kişinin özel eşyalarına zarar vermeyi, sosyal dışlama

ise kişiyi kasıtlı olarak gruptan dışlama veya görmezden gelme gibi davranışları içermektedir (Björkqvist, 1994; Crick ve Grotpeter, 1995; Hawker ve Boulton, 2000; Mynard ve Joseph, 2000). Bazı araştırmacılar kişiyi sosyal olarak yalnızlaştırmanın ilişkisel zorbalığın bir türü olarak dolaylı akran zorbalığı içinde yer alabileceğini öne sürmektedir (Crick ve Grotpeter, 1995; Hawker ve Boulton, 2000).

Akran zorbalığının ergenler arasındaki yaygınlığını belirleme, ilgilenilen konunun boyutlarını tam olarak görebilme ve özellikle konuya bir çerçeve çizme açısından önemlidir. Akran zorbalığının yaygınlığına ilişkin yapılan araştırmalarda kendini bildirim türünden ölçekler, akran bildirim ve öğretmen bildirim veya kişisel gözlem gibi birçok farklı ölçme yöntemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda farklı ölçme araçları kullanılarak yapılan çalışmalarda zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma oranının genel olarak % 9 ile % 54 arasında, kurbanlar için yaklaşık olarak % 5 ile % 26 arasında, zorbalar için % 2 ile % 17 arasında, zorba/kurbanlar için ise % 2 ile % 24 arasında değişme gösterdiği bulunmuştur (Andreou, 2000; Bayraktar, 2009; Borg, 1999; Mynard ve Joseph, 2000; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Whitney ve Smith, 1993; Yıldırım, 2001). İlgili yazın incelendiğinde zorbalık uygulama ve zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına ve hangi alt türlerin değerlendirildiğine bağlı olarak değişme gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda, bir okul dönemini ya da bir ders yarılığını içeren birkaç aylık süre boyunca her ay en az iki ya da üç kez zorbaca davranışları deneyimlemenin 10-16 yaşları arasındaki kız ve erkek ergenlerde tekrarlılık unsurunu karşılayan iyi bir ölçüt olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır (Mynard ve Joseph, 2000; Kowalski ve Limber, 2007; Kristensen ve Smith, 2003).

Akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyete göre bir farklılık olup olmadığına ilişkin araştırma sonuçları değişkenlik göstermektedir. Bazı araştırmalarda erkek çocuklar arasında daha yaygın olduğu yönünde bulgular yer almakla birlikte (Boulton ve Underwood, 1992; Juvonen, Nishina ve Graham, 2000; Sutton ve Smith, 1999), bazı araştırmalarda akran zorbalığına maruz kalma açısından kızlar ve erkekler arasında fark bulunmadığı (Andreou, 2000; Austin ve Joseph, 1996; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Mynard ve Joseph, 2000; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005) rapor edilmiştir. Akran zorbalığı uygulama açısından ise araştırmaların çoğunda erkeklerin daha fazla oranda zorbalık türünden davranışlar sergiledikleri ortaya konmuştur (Austin ve Joseph, 1996; Boulton ve Smith, 1994; Boulton ve Underwood, 1992; Craig ve Pepler, 2003; Dölek, 2002; Whitney ve Smith, 1993). Ayrıca araştırmacılar, kız ve erkekler arasında maruz kalınan ve uygulanan akran zor-

balığı davranışlarının türü bakımından farklılıkların bulunduğunu rapor etmektedirler. Buna göre kızların dolaylı saldırganlığa, erkeklerin ise doğrudan fiziksel saldırılara daha sık maruz kaldıkları görülmektedir (Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen, 1992; Crick ve Grotpeter, 1995; Gültekin ve Sayıl, 2005; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005). Benzer şekilde, fiziksel temas içeren açık saldırılar erkekler arasında, dolaylı zorbalık olarak adlandırılan ilişkisel saldırılar ise kızlar arasında daha yaygındır (Crick ve Grotpeter, 1995; Dölek, 2002; Mynard ve Joseph, 2000; Salmivalli, Kaukiainen ve Lagerspetz, 2000). Sonuç olarak, cinsiyet açısından akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı uygulama konusunda çelişkili sonuçlar olmakla birlikte cinsiyet farkı bulan araştırmaların çoğunluğu, erkeklerin daha fazla zorbalık uyguladığına, akran zorbalığına maruz kalmada ise hem kızların hem de erkeklerin aynı oranda risk altında olduğuna işaret etmektedir.

Akran zorbalığında yaşa göre bir değişim olup olmadığının incelendiği bazı araştırmalarda zorbalığa dahil olma yaşın anlamlı bir fark yaratmadığı (Kapıcı, 2004, Mynard ve Joseph, 2000), diğer bir grup araştırmada zorbalığa dahil olmanın yaşla birlikte azaldığı rapor edilmektedir (Boulton ve Underwood, 1992; Dölek, 2002; Olweus, 1993; Smith, Shu ve Madsen, 2001; Şirvanlı-Özen, 2006). Zorbalığa maruz kalma sıklığının yaşa bağlı olarak azalmasını bazı araştırmacılar yaşça küçük çocukların çevresinde onlara zorbalıkta bulunabilecek çok sayıda büyük çocuğun bulunmasına ve küçük çocukların zorbalık olayı ile etkin olarak baş edebilecek sosyal becerileri henüz kazanmamış olmalarına bağlamaktadır (Smith, Madsen ve Moody, 1999).

Bir kısım araştırmacı da zorbalığın farklı türlerine maruz kalmanın yaşa göre değiştiğini genel olarak fiziksel zorbalığa maruz kalmada yaşa bağlı bir düşüş gözlemlendiğini, ilişkisel zorbalığa maruz kalmada bir artışın görülebileceğini ortaya koymuştur (Dölek, 2002; Perry, Perry ve Weis, 1989; Rigby, Cox ve Black, 1997). Örneğin, Şirvanlı-Özen (2006) kızlarda ilişkisel zorbalık dışında zorbalığa maruz kalmanın farklı türlerinde yaşa bağlı olarak bir düşüş olduğunu, erkeklerde yaşla birlikte sadece alaya maruz kalmada bir düşüş görüldüğünü rapor etmiştir. Bazı araştırmacılar ise ergenlerin yaşı ile zorbalık arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını, öğrencilerin devam ettiği okul içerisindeki yaş dağılımına göre konumlarının zorba ve kurban olmalarında belirleyici olabileceğini öne sürmektedirler. Bu bağlamda Boulton ve Underwood (1992), zorbalığa maruz kalma açısından en fazla risk altında bulunanların okuldaki yaşça en küçük ve fiziksel açıdan en zayıf öğrenciler olduklarını ifade etmektedirler. Benzer şekilde Hanish ve Guerra (2002) da öğrencilerin ortaokul ve lisenin ilk yılında zorbalığa maruz kalma risklerinin diğer sınıftakilere göre daha yüksek olduğunu, zorbalıların kendilerini

koruma becerilerinin zayıflığından dolayı yaşça kendilerinden küçük olan öğrencileri hedef olarak seçtiklerini belirtmektedirler.

Literatürde zorbalık deneyimlemede gelişimsel dönemin ve okul değişikliği gibi bağlamsal faktörlerin bir arada ele alınması gerektiğine ilişkin görüşler de yer almaktadır. Örneğin, Pellegrini (2002), ilk ergenlikte zorbalığa dahil olmada grup dinamiklerinin önemi ve zorbalık uygulamanın okul değiştiren yani yeni bir sosyal ortama giren bireyler tarafından akranlarına baskınlık sağlama ve kendilerini kabul ettirme stratejisi olarak kullanılabileceğine ve zorbalığa dahil olmada bir artış olabileceğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda araştırmacı ilkokuldan ortaokula geçerek okul değiştiren ergenlerin zorbalık deneyimlemelerinde önce bir artış olacağını, ardından sene sonuna doğru zorbalığın azalmaya devam edeceğini öne sürmektedir. Sözü edilen bu eğilimin Avustralya, Amerika ve İskandinav ülkelerinde gerçekleştirilen ulusal ölçekli araştırmalarla desteklendiği ve zorbalığa maruz kaldığını bildiren erkek ergenler için de daha güçlü sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmektedir (Olweus, 1993; Pellegrini ve Bartini, 2000; Rigby, 1997). Diğer taraftan ilkokuldan ortaokula geçişte okul değişikliğinin olmadığı İngiltere ve İrlanda gibi ülkelerde ise bu örüntü değişmekte, zorbalık eğilimi ortaokul dönemi boyunca azalmaya devam etmektedir (Smith ve ark., 1999).

Okulda zorbalığın meydana geldiği alanları belirlemek üzere yapılan araştırmaların bir kısmında çoğunlukla çocuk ve ergenlerin oyun alanlarında zorbalığa maruz kaldıkları görülürken, bunu okulun koridorları ve sonrasında da sınıf içi izlemektedir (Bidwell, 1997; Olweus, 1993; Yurtal ve Cenkseven, 2006; Whitney ve Smith, 1993). Smith ve Sharp (1994) tarafından yürütülen kapsamlı bir projenin sonuçları da zorbalık olaylarının daha çok akranların bir arada etkileşimde olduğu sınıf içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Sözü edilen araştırmada alay etme gibi davranışlar daha çok yemekhane ve okul koridorlarında yaşanırken, öğretmen denetiminin fazla olduğu alanlarda fiziksel zorbalığın daha az meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca erkeklerin oyun alanlarında, kızların ise okul koridorlarında daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları, fiziksel zorbalığın en fazla gerçekleştiği okul dışı alanlarda ise hem erkeklerin hem de kızların fiziksel saldırılara maruz kalma oranlarının benzer olduğu rapor edilmiştir. Kırsal kesimden gelen öğrencilerin zorbalık sorununu en fazla yaşadıkları yer ise okula geliş gidiş sırasında okul servisleridir.

Ülkemizde yapılan bir grup araştırmada öğrencilerin zorbalıkla en fazla sınıf içerisinde karşılaştığı, bunu okulun oyun alanları, koridorlar ve kantin ile okul dışı alanların izlediği rapor edilmiştir (Doğan-Ateş ve Yağmurlu, 2010; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006). Bununla bağlantılı olarak Doğan-Ateş ve Yağmurlu (2010)

kurbanların yarısından fazlasının (%58) kendi sınıf arkadaşları tarafından zorbalığa maruz kaldığı bulgusundan hareketle, zorbaların kurbanlarını kendi sınıflarından seçmesinin sınıf düzeyinde müdahale stratejileri açısından önem taşıdığını vurgulamışlardır. Koç (2006) tarafından yapılan bir çalışmada ise liseli öğrenciler zorbalığın okul içi (% 72) ve daha düşük bir oranda da okul dışı (% 28) alanlarda, okul içerisinde ise okul koridorlarında ve en az da okulun tuvaletlerinde meydana geldiğini belirtmektedirler. Aynı çalışmada erkekler kızlara göre zorbalığın hem okul içi (sınıf içi, okulun bahçesi, okul binasının içi, okulun oyun alanları ve okulun tuvaletleri) hem de okul dışı (okula gidiş-dönüş yolu) alanlarda daha fazla meydana geldiğini rapor etme eğilimindeyken, kız ve erkekler okulun koridorlarında zorbalıkla benzer oranda karşılaştıklarını rapor etmişlerdir.

Ergenlerin akran zorbalığı ile baş etme tercihlerinin yaşa ve cinsiyete göre nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesi önleme programlarının geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Smith ve arkadaşları (2001), 10-14 yaşlarındaki ergenlerin zorbalıkla baş etmede önemsememe, zorbalık yapanlara bunu bırakmalarını söyleme, yetişkin bir insandan yardım isteme ve mücadeleden vazgeçme davranışlarını daha çok kullandıklarını buna karşılık ağlama, arkadaşlarından yardım alma ve kaçmayı daha az kullandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmacılar, kızların daha çok ağlama, arkadaş/yetişkinden yardım isteme, erkeklerin karşılık verme davranışını daha çok tercih ettiklerini, bununla birlikte yaşça küçük ergenler arasında özellikle ağlama ve kaçma davranışının, yaşça büyük olan ergenler arasında ise zorbayı görmezden gelmenin daha yaygın olduğunu rapor etmişlerdir.

Yapılan çalışmaların bir kısmında ise zorbalıkla baş etme sosyal beceriler bağlamında ele alınmakta, sorun odaklı başa çıkma becerilerinin akran ilişkilerini geliştirdiği ve çocukların zorba olma ya da zorbalığa maruz kalma riskini azalttığı (Baldry ve Farrington, 2005), benzer şekilde zorbalığa dahil olmayan çocukların akranlar arasında yaşanan sorunları yapıcı yöntemlerle çözmeye becerilerine sahip oldukları ortaya konmuştur (Bryant, 1992; Erwin, 1995). Kristensen ve Smith (2003) 10-15 yaş arası ergenlerin en çok kullandıkları baş etme stratejisinin kendine güven/problem çözme olduğunu bunu uzaklaşma ve sosyal destek arama davranışının takip ettiğini, en az kullanılan stratejinin ise içselleştirme ve dışsallaştırma olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra kızların sosyal destek arama ve içselleştirme, erkeklerin ise dışsallaştırma türünden davranışları daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Zorba/kurban statüsündekilerin de kurban ve dahil olmayanlara göre daha fazla dışa yönelim davranışlarını tercih ettikleri görülmüştür. Benzer olarak Olafsen ve Viemerö (2000) da zorba/kurbanların daha saldırgan davranışlar içeren stratejileri kullandıkları

rını rapor etmişlerdir. Araştırmacılar elde edilen bu yöndeki bulguyu ergenlerin hem akran ilişkilerinde sorun yaşamalarına hem de bu sorunların devam etmesine neden olarak görülebileceği şeklinde değerlendirmişlerdir.

Yöndem ve Totan (2008) zorbalarda kendine güvenli yaklaşımın, kurban ve zorba/kurbanlarda çaresizlik ve boyun eğici yaklaşımların, zorbalığa katılmayanlarda ise iyimser yaklaşımın daha fazla kullanıldığını, ayrıca sınıf düzeyi yükseldikçe kendine güvenli ve iyimser yaklaşımın kullanımında azalma olduğunu rapor etmişlerdir. Şirvanlı-Özen ve Aktan (2010) kızların erkeklere göre problem çözme stratejilerinden sosyal destek aramayı daha fazla tercih ettiklerini bulmuşlardır. Aynı çalışmada erkeklerde zorbalığa maruz kalma ile birlikte başa çıkma stratejilerinden biri olan kaçınmanın arttığı, benzer şekilde erkeklerde zorbalık yapma ile kaçınma arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Özetlenen bulgulardan anlaşılacağı gibi, okulun fiziksel çevresinde ve çoğu zaman yüz yüze iletişimle gerçekleşen okul zorbalığının 1970'li yılların sonundan itibaren psikoloji yazınında ilgi görmeye başladığı, son otuz yıldır tüm yönleriyle uluslararası literatürde yoğun biçimde ele alınmasına rağmen, Türkiye'de zorbalığın doğasını anlamaya ve tanımlamaya yönelik çalışmaların ancak 2000'li yıllardan sonra gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Mevcut çalışmaların bir kısmında akran zorbalığını belirlemeye yönelik ölçme araçlarının geliştirilmesi (Kutlu ve Aydın, 2010) ya da uluslararası literatürde yaygın biçimde kullanılan ölçme malzemelerinin Türk örnekleme uyarlama çalışması (Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005) yapılmış, büyük çoğunluğu kendini bildirim türünde ölçeklerle gerçekleştirilmiş diğer bir grup çalışmada da akran zorbalığının yaygınlığı, nelerde meydana geldiği, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak alt boyutlar açısından gösterdiği değişim ve zorbalığa dahil olma çocukların ve ergenlerin psikososyal uyumu çerçevesinde ele alınmıştır (Doğan-Ateş ve Yağmurlu, 2010; Gültekin ve Sayıl, 2005; Kapıcı, 2004; Karaman-Kepenekçi, ve Çinkır, 2006; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Şirvanlı-Özen, 2006; Şirvanlı-Özen ve Aktan, 2010; Yıldırım, 2001). Bunun yanı sıra tarihsel olarak daha yakın zamanlı bir çalışmada zorba ve kurban rollerini yordayan bireysel, ailesel, akranlara, öğretmene ve okula ait bazı özellikler bütüncül bir model çerçevesinde ele alınmış (Bayraktar, 2009), daha sınırlı sayıdaki çalışmada ise önleyici programların bu tür davranışların görülme sıklığı üzerindeki etkisi incelenmiştir (Dölek, 2002; Kutlu, 2005). Türkiye'deki mevcut bulgular birlikte değerlendirildiğinde yaklaşık her 4 ya da 5 çocuk veya ergenden birinin akran zorbalığının belirlenen olumsuz etkilerine maruz kaldığı, kızlara kıyasla erkeklerin biraz daha fazla risk altında olduğu, okul zorbalığının ilk ve orta ergenlik dönemi boyunca da önemli bir sorun olma-ya devam ettiği açıkça görülmektedir.

Ülkemizde 1997'den bu yana uygulanan sekiz yıllık temel eğitim yasasıyla okullardaki yaş dağılımının değiştiği, mevcut düzenlemeyle ilköğretim ikinci kademenin sonundan liseye geçişte fiziksel olarak okul değişikliğinin yaşandığı bilinmektedir. Bu çerçevede okullardaki yapılanmalar dikkate alındığında çocukluk ve ilk ergenlik dönemi boyunca öğrencilerin aynı akran grubu ile birlikte olma oranları lise dönemi ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Daha önce değinildiği gibi, zorbalığa maruz kalma ve zorbalık uygulamada yaşın yanı sıra ergenlerin okul içindeki sınıf düzeylerinin de belirleyici olabileceği öne sürülmekte (Boulton ve Underwood, 1992; Hanish ve Guerra, 2002; Pellegrini ve Bartini, 2000); gelişimsel dönem, sınıf düzeyi ve çocukların ve ergenlerin okuldaki hiyerarşik dağılımın neresinde yer aldığı bir arada incelemenin öneminden söz edilmektedir. Bu görüşler doğrultusunda daha sınırlı sayıdaki çalışmada genellikle ilkokuldan ortaokula geçişte zorbaca davranışların deneyimlenmesinde ne türden bir değişim olduğu ele alınmıştır (Pellegrini, 2002; Pellegrini ve Bartini, 2000). Bu çalışmanın amacı da ilköğretim ikinci kademe ve lise yıllarını temsil eden tüm sınıf düzeyleri ele alınarak zorbalığa maruz kalma ve uygulama alt türlerinin nasıl bir örüntü izlediğini belirlemektir. Böylelikle ilköğretimden lise sınıflarına doğru zorbaca davranışların gösterdiği değişim okul geçişi ile ilgili belirli ölçüde bilgi sağlayarak bu konuda ileride boylamsal yöntemlerle yürütülecek olan yeni çalışmalara yol gösterici bir nitelik taşıyabilir. Bu bağlamda kentte yaşayan, ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden yaş grubunda ergenlerin hangi sınıf düzeyinde ne sıklıkla ne tür akran zorbalığına maruz kaldıkları ve uyguladıkları, cinsiyetler arasında akran zorbalığı açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı, ergenlerin zorbalık davranışlarıyla sıklıkla nerelerde karşılaştıkları (okul içi, okul dışı) ve son olarak da zorbalıkla baş etmede ne tür yöntemleri tercih ettikleri incelenerek mevcut bilgi birikimine katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırma, İskenderun ve Ankara'daki iki özel ve dört devlet okulunda ilköğretim ikinci kademe (6., 7. ve 8. sınıflar) ve liseye (9., 10., 11. ve 12. sınıflar) devam etmekte olan 923 öğrenci ile 2008-09 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada cinsiyet, yaş gibi demografik özelliklerini belirtmeyen ya da ölçükleme bir iki sayfasını tamamen boş bırakan ergenler analiz dışı bırakılmıştır. Bu şekilde araştırmanın tüm analizleri toplam 868 ergen üzerinde yürütülmüştür. Örneklemin yaş ortalaması 14 yıl 7 ay ($S = 1.79$) olup 445'i erkek (% 51.3), 423'ü kız (% 48.7) ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmada, İskenderun (% 70) ve Ankara'da (%

30) yaşayan ergenler eşit sayıda temsil edilemediği için ebeveynleri ile ilgili temel demografik özellikler açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak yapılan karşılaştırmalarda İskenderun ve Ankara'da yaşayan öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeyleri, babanın çalışma durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, annenin çalışma durumunun yaşanılan şehre göre değişme gösterdiği, annesi çalışan ergenlerin oranının Ankara'da daha fazla olduğu bulunmuştur ($\chi^2_1 = 9.65, p < .01$).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada üç bölümden oluşan bir ölçek formu kullanılmıştır. İlk bölümde ergenlerin yaşı, cinsiyeti, sınıfı, okul türü, anne-baba meslek ve anne-baba eğitim düzeyi gibi demografik bilgiler yer almıştır. İkinci bölümde, ergenlerin son altı ay içerisinde ne sıklıkla ve hangi türden akran zorbalığına maruz kaldıkları ve uyguladıklarını incelemek için Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği, son bölümde ise öğrencilerin zorbalık davranışları ile daha sıklıkla nerede karşılaştıkları (okul içinde veya okul dışında) ve zorbalıkla baş etmede ne tür yöntemlerin kullanılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Ergenlere zorbaca davranışlarla nerelerde karşılaştıkları üç seçenek (1 = okul içinde, 2 = okul dışında, 3 = hem okul içinde hem de okul dışında) halinde sunulmuş, uygun olan tek bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir.

Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği. Bu araştırma okul ortamında ve sanal ortamda meydana gelen zorbalığın incelendiği bir proje kapsamında gerçekleştirildiği için okul ortamında gerçekleşen zorbalığı sanal zorbalıktan ayırt etmek için akran zorbalığı yerine 'geleneksel zorbalık' kavramı kullanılmıştır. Bu nedenle yürütülen bu çalışmadaki ölçeğin ismi Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği (Burnukara, 2009) olarak kullanılmıştır.

Ergenlerin akran zorbalığına hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar uygulama sıklıklarının belirlemeye ve zorbalığın farklı boyutlarına ilişkin bilgi sağlama yönelik iki paralel soru formundan oluşan bir ölçme aracıdır. Ölçeğin kurban formu, Türkçeye uyarlama çalışması Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılan Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği, zorba formu da Pekel-Uludağlı ve Uçanok (2005) tarafından oluşturulan Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği temel alınarak bu araştırma kapsamında yeniden düzenlenmiştir. Ölçek kendini bildirim türünde olup, 4'lü Likert tipi (1 = hiçbir zaman, 2 = bir kere, 3 = iki-üç kez, 4 = üçten çok) cevaplandırılan 31 maddeden oluşmaktadır. Araştırma bulguları çerçevesinde ve ilgilenilen yaş gurubunun özelliği dikkate alınarak kişinin içinde bulunduğu grubun imkânlarından kasıtlı olarak yoksun bırakılması gibi doğrudan sosyal dışlamayı içeren davranışları ölçmeye yönelik dört madde "*Grup halinde oynanan oyunlara/*

“yapılan aktivitelere katılmama izin vermezler”, “Kimse ikili faaliyetlerde benimle olmak istemez”, “Sınıftaki herkes sanki ben yokmuşum gibi davranır”, “Sınıfa girdiğimde arkadaşlarım birden konuşmayı keserler ve sessizleşirler” ölçeğın kurban ve zorba formuna eklenmiştir. Ölçeğın her bir maddesindeki ‘a’ seçeneğı ergenlerin kurban, ‘b’ seçeneğı ise zorba olma deneyimlerini ölçmektedir.

Araştırma kapsamında daha geniş bir yaş ranjındaki ergenlerle çalışıldığı ve ölçeğe yeni maddeler eklendiğı için ölçeğın psikometrik özellikleri bu çalışmada yeniden değerlendirilmiştir. Ölçeğın kurban ve zorba formuna Temel Bileşenler Analizi uygulanmış, faktörlerin dönüştürülmesinde promax dönüştürme işlemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda kurban ve zorba formu için sözel, ilişkisel, fiziksel, kişisel eşyaya saldırı, sosyal dışlama ve korkutma/sindirime olmak üzere altı faktör belirlenmiştir. Kurban formunun genel iç tutarlık katsayısı .90 olup, alt boyutlar için sırasıyla .81, .85, .75, .74, .63 ve .69’dur. Zorba formunun genel iç tutarlık katsayısı .91 olup, alt boyutlar için sırasıyla .76, .73, .79, .73, .67 ve .76’dır.

Akran Zorbalığı ile Baş Etme Yolları Soruları. Ergenlerin zorbalıkla baş etme yollarının neler olduğuna ilişkin sorular okulda ve sanal ortamda gerçekleşen zorbalığın incelendiğı bir araştırma kapsamında geliştirilen ölçek formundan alınmıştır (Smith ve ark., 2008). Zorbalıkla baş etme yolları ile ilgili 11 maddelik liste (durmalarını istemek, karşı koyarak mücadele etmek, göz ardı etmek, bu olayların kaydını tutmak, birine anlatmak (aile/öğretmen), yeni arkadaşlar edinmek, kavga etmeden kendine güvenmek, bu davranışları yapanlardan uzak durmak, okuldan uzak durmak, polise ya da başka yetkililere bildirmek ve diğer) Türkçeye çevrilmiş, dört uzman kişinin çeviri hakkındaki görüşleri alınıp düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerden sonra her sınıf düzeyinden bir grup öğrenciyle bireysel görüşmeler yapılmış ve maddelerin anlaşılabilirliğı konusunda görüşleri alınmıştır. Ergenlerden oluşan listeyi kendilerine uygun olan bir ya da birden fazla seçeneğı işaretleyebilecekleri yönergesi verilerek yanıtlamaları istenmiştir.

İşlem

Araştırmada kullanılan ölçekler öğrencilere bir ders saati içerisinde grup halinde uygulanmıştır. Öğrenciler kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmanın amacı hakkında kısaca bilgilendirilmiş ve ölçeğın yönergeleri kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçekleri yanıtlarken doğabilecek sosyal istenirlik veya cezalandırılmaktan korkma durumlarını engellemek için ölçek formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları özellikle belirtilmiştir. Bu yolla, öğrencilerin daha içten ve samimi yanıtlar vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ergenlere bu araştırmaya

katılmanın gönüllülük esasına dayandığı ve istedikleri takdirde araştırmaya katılmaktan vazgeçebilecekleri söylenmiştir. Bu araştırma kapsamlı bir projenin ön çalışması niteliğinde olup, MEB’den alınan olur yazısı ve etik kurul belgesi bulunmaktadır.

Bulgular

Akran Zorbalığına Maruz Kalma ve Zorbalık Uygulama Oranları

Ergenler, Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeğı’nin zorba ve kurban formundan aldıkları toplam puanlara göre zorba, kurban, zorba/kurban ve karışmayan olarak dört gruba ayrılmışlardır. Akran zorbalığı uygulama puanları (*zorba formundan alınan puanlar*) ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler zorba, akran zorbalığına maruz kalma puanları (*kurban formundan alınan puanlar*) ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler kurban, hem akran zorbalığı uygulama hem de akran zorbalığına maruz kalma puanları (*hem zorba hem de kurban formundan alınan puanlar*) ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler zorba/kurban ve bunların dışında kalan ergenler ise karışmayan olarak gruplandırılmışlardır. Bu gruplarda yer alan ergenlerin hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre frekansları ve oranları Tablo 1’de verilmiştir.

Akran Zorbalığına Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Gösterdiği Değişim

Akran zorbalığı gruplarında yer alan zorba, kurban, zorba/kurban ve karışmayan ergenlerin cinsiyet açısından bir değişme gösterip göstermediklerini belirlemek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre akran zorbalığı statülerinde yer alma cinsiyete göre değişmektedir ($\chi^2_4 = 19.88, p < .001$). Zorba ($\chi^2_1 = 9.09, p < .01$) ve kurban ($\chi^2_1 = 7.31, p < .01$) statüsünde yer alan kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir fark elde edilirken, zorba/kurban ve karışmayan statüde yer alan kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Bu sonuca göre erkekler kız ergenlere göre

Tablo 1. Akran Zorbalığına Dahil Olma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

	Erkek	Kız	Toplam	%
Zorba	32	12	44	5.1
Kurban	58	91	149	17.2
Zorba/Kurban	50	33	83	9.6
Karışmayan	305	287	592	68.1

daha fazla zorba statüsünde yer alırken, kızlar erkekler göre daha fazla kurban statüsünde yer almaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma ve uygulama puanlarının sınıf ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşarak farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ölçeğin kurban ve zorba formundan alınan toplam puanlara ve alt boyutlardan alınan puanlara çok yönlü varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Analizler, akran zorbalığına maruz kalma ve uygulama puanı üzerinde cinsiyetin (Wilks' $\lambda = .97$, $F_{2,853} = 12.34$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$) ve sınıf düzeyinin (Wilks' $\lambda = .92$, $F_{12,1706} = 6.28$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$) temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Cinsiyet temel etkisinin hangi bağımlı değişkenlerde fark yarattığını belirlemek amacıyla yapılan post-hoc testi sonuçlarına göre zorbalığa maruz kalmada cinsiyetler arası anlamlı bir fark bulunmazken, zorbalık uygulamada cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($F_{1,854} = 8.27$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$). Elde edilen sonuçlar erkeklerin zorbalık uygulama puan ortalamalarının kızların ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem zorbalığa maruz kalma hem de zorbalık uygulamada sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur; sırasıyla, $F_{6,854} = 8.19$, $p < .001$, $\eta^2 = .05$; $F_{6,854} = 3.40$, $p < .05$, $\eta^2 = .02$. Tukey testi kullanılarak yapılan çoklu karşılaştırmalara göre, akran zorbalığına maruz kalmada 6. sınıfların ortalamalarının 9., 10. ve 11. sınıflara göre, 7. sınıfların ortalamalarının 9. ve 10. sınıflara göre, 8. sınıfların ortalamalarının ise 9. sınıflara göre anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir ($p < .05$). Akran zorbalığı uygulamada ise 8. ve 10. sınıfların ortalamalarının 9. sınıftakilere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < .05$) (bkz. Tablo 2).

Akran zorbalığına maruz kalmanın korkutma/sindirme, fiziksel, sözel, ilişkisel, kişisel eşyalara saldırı ve sosyal dışlama alt boyutları üzerinde cinsiyetin (Wilks' $\lambda = .92$, $F_{6,849} = 13.05$, $p < .001$, $\eta^2 = .08$) ve sınıf düzeyinin (Wilks' $\lambda = .88$, $F_{36,3730} = 2.98$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda, fiziksel ($F_{1,854} = 15.29$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$), ilişkisel ($F_{1,854} = 32.43$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$) ve kişisel eşyalara saldırı ($F_{1,854} = 6.28$, $p < .05$, $\eta^2 = .01$) yoluyla zorbalığa maruz kalmada cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre, erkeklerin kızlardan daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları görülürken, kızların erkeklerden daha fazla ilişkisel ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Temel etkinin hangi bağımlı değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan analizlerde, korkutma/sindirme, fiziksel, sözel, ilişkisel ve sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalmada sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{6,854} = 3.56$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$; $F_{6,854} = 3.39$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$; $F_{6,854} = 10.58$, $p < .001$, $\eta^2 = .07$; $F_{6,854} = 4.74$, $p < .001$,

Tablo 2. Akran Zorbalığına Maruz Kalma ve Akran Zorbalığı Uygulama Toplam Puanlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cinsiyet	Akran Zorbalığına Maruz Kalma Toplam Puanı		Akran Zorbalığı Uygulama Toplam Puanı	
		Ort.	S	Ort.	S
6 (% 10.9)	Erkek	53.61	16.70	45.04	13.73
	Kız	52.97	12.79	41.59	11.88
	Toplam	53.35	15.15	43.62	13.05
7 (% 15.9)	Erkek	52.55	17.46	44.84	13.44
	Kız	50.83	12.62	40.35	10.08
	Toplam	51.74	15.34	42.72	12.14
8 (% 15.6)	Erkek	47.99	15.75	46.09	13.81
	Kız	50.87	14.46	42.09	9.46
	Toplam	49.41	15.13	44.10	11.98
9 (% 23.7)	Erkek	42.81	13.30	40.44	10.98
	Kız	44.94	11.15	38.23	7.98
	Toplam	43.87	12.29	39.33	9.64
10 (% 16.9)	Erkek	44.15	13.83	45.67	16.55
	Kız	46.29	12.04	43.56	14.46
	Toplam	45.14	13.03	44.69	15.60
11 (% 14.2)	Erkek	45.89	14.89	43.96	17.08
	Kız	47.74	12.49	40.99	10.26
	Toplam	46.91	13.59	42.32	13.75
12 (% 2.8)	Erkek	41.91	13.41	45.27	9.06
	Kız	50.77	11.97	43.23	12.41
	Toplam	46.71	13.16	44.17	10.82
Toplam	Erkek	47.15	15.61	44.09	14.11
	Kız	48.37	12.69	40.93	10.73
	Toplam	47.75	14.27	42.55	12.67

$\eta^2 = .03$; $F_{6,854} = 5.81$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$. Tukey testi kullanılarak yapılan çoklu karşılaştırmalara göre, 7. sınıflar 9. ve 11. sınıflara göre korkutma/sindirme türünden zorbalık davranışlarına daha fazla maruz kalmaktadırlar ($p < .05$). Altıncı, 7. ve 8. sınıflar 9. sınıflara göre fiziksel zorbalık yoluyla akran zorbalığına daha fazla maruz kalmaktadırlar ($p < .05$). Altıncı sınıflar tüm lise (9., 10., 11. ve 12. sınıflar) sınıflarına göre; 7. sınıflar 9., 10. ve 11. sınıflara göre; 8. sınıflar 9. sınıflara göre daha fazla sözel zorbalık türündeki saldırılara maruz kalmaktadırlar ($p < .01$). Altıncı sınıflar 9. ve 10. sınıflara göre; 7. sınıflar 10. sınıflara göre daha fazla ilişkisel zorbalığa maruz kalmaktadırlar ($p < .01$). Son olarak, 6. ve 7. sınıfların

Tablo 3. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cinsiyet	Korkutma/ Sindirme		Fiziksel		İlişkisel		Sözel		Kişisel Eşya		Sosyal Dışlama	
		Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S
6	Erkek	6.91	2.44	9.07	3.62	10.46	4.48	14.70	6.27	6.07	2.92	5.37	2.19
	Kız	6.64	2.51	7.69	1.69	11.82	4.79	14.49	5.22	6.05	2.55	5.28	2.44
	Toplam	6.80	2.46	8.51	3.05	11.02	4.64	14.62	5.83	6.06	2.76	5.34	2.29
7	Erkek	7.18	3.00	9.00	3.21	9.74	4.43	14.27	6.00	5.99	2.72	5.22	2.21
	Kız	6.52	2.37	7.52	2.01	10.88	4.51	13.71	4.56	5.94	2.51	5.17	2.00
	Toplam	6.87	2.73	8.30	2.79	10.28	4.49	14.01	5.36	5.96	2.61	5.20	2.11
8	Erkek	6.68	3.04	8.50	3.34	9.07	4.14	12.54	4.76	5.01	2.06	5.09	2.20
	Kız	6.37	2.17	8.12	3.07	11.16	4.72	13.39	4.93	5.79	2.54	4.99	1.67
	Toplam	6.53	2.64	8.31	3.21	10.11	4.55	12.96	4.84	5.40	2.34	5.04	1.95
9	Erkek	5.73	1.83	7.51	3.12	8.29	3.90	10.58	4.53	5.29	2.58	4.36	.96
	Kız	6.20	1.82	6.86	1.34	9.53	4.31	10.83	4.11	5.94	2.91	4.53	1.41
	Toplam	5.97	1.84	7.19	2.41	8.91	4.15	10.70	4.31	5.62	2.76	4.45	1.21
10	Erkek	6.14	2.30	8.03	3.49	7.95	3.94	11.23	4.75	5.29	2.56	4.52	1.32
	Kız	6.13	2.18	7.66	2.91	9.37	4.69	11.90	4.84	5.57	2.26	4.62	1.49
	Toplam	6.14	2.24	7.86	3.23	8.61	4.35	11.54	4.79	5.42	2.42	4.56	1.40
11	Erkek	5.93	2.07	7.98	3.61	9.27	4.63	11.76	5.45	5.49	2.83	4.45	1.23
	Kız	6.01	1.63	7.31	3.16	10.10	4.84	12.46	5.23	6.29	2.98	4.51	1.19
	Toplam	5.98	1.84	7.61	3.37	9.73	4.74	12.15	5.32	5.93	2.93	4.49	1.20
12	Erkek	5.91	2.70	8.36	4.06	6.18	2.04	9.82	3.60	5.36	3.59	5.00	2.68
	Kız	6.15	1.99	6.46	.97	12.92	5.12	12.38	4.99	6.85	2.54	5.00	1.78
	Toplam	6.04	2.29	7.33	2.93	9.83	5.22	11.21	4.51	6.17	3.09	5.00	2.19
Toplam	Erkek	6.36	2.51	8.27	3.41	8.93	4.25	12.25	5.40	5.49	2.64	4.80	1.77
	Kız	6.28	2.07	7.43	2.44	10.38	4.69	12.49	4.87	5.95	2.66	4.80	1.68
	Toplam	6.32	2.30	7.86	3.01	9.64	4.52	12.37	5.15	5.71	2.66	4.80	1.73

9., 10. ve 11. sınıflara göre daha fazla sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur ($p < .05$) (bkz. Tablo 3).

Akran zorbalığı uygulamanın korkutma/sindirme, fiziksel, sözel, ilişkisel, kişisel eşyalara saldırı ve sosyal dışlama alt boyutları üzerinde cinsiyetin (Wilks' $\lambda = .94$, $F_{6,849} = 8.45$, $p < .001$, $\eta^2 = .06$) ve sınıf düzeyinin (Wilks' $\lambda = .92$, $F_{36,3730} = 1.96$, $p < .001$, $\eta^2 = .01$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda, korkutma/sindirme ($F_{1,854} = 14.59$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$), fiziksel ($F_{1,854} = 28.72$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$) ve kişisel eşyalara saldırı ($F_{1,854} = 4.28$, $p < .05$, $\eta^2 = .01$) yoluyla zorbalık uygulamada cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre, erkeklerin kızlardan daha fazla korkutma/sindirme, fiziksel ve kişisel eşyalara sal-

dırı yoluyla zorbalık yaptıkları bulunmuştur. Sınıf düzeyi temel etkisinin hangi bağımlı değişkenlerde fark yarattığını belirlemek amacıyla yapılan ileri analizde akran zorbalığı uygulama alt boyutlarından korkutma/sindirme, fiziksel, sözel ve ilişkisel zorbalık uygulamada sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{6,854} = 2.22$, $p < .05$, $\eta^2 = .02$; ($F_{6,854} = 2.76$, $p < .05$, $\eta^2 = .02$; $F_{6,854} = 3.47$, $p < .01$, $\eta^2 = .03$; $F_{6,854} = 2.69$, $p < .05$, $\eta^2 = .02$). Tukey testi kullanılarak yapılan çoklu karşılaştırmalara göre, 10. sınıflar 9. sınıflara göre daha fazla korkutma/sindirme yoluyla zorbalık uygulamaktadırlar ($p < .05$). Altıncı ve 10. sınıflar 9. sınıflara göre daha fazla fiziksel zorbalık ($p < .05$), 8. sınıflar da 9. sınıflara göre daha fazla sözel zorbalık uygulamaktadırlar ($p < .05$). Son olarak, 7. ve 10. sınıfların 9. sınıflara

göre daha fazla ilişkisel zorbalık türünde davranışlarda buldukları görülmüştür ($p < .05$) (bkz. Tablo 4).

Akran Zorbalığının Meydana Geldiği Yerler ve Akran Zorbalığıyla Baş Etme Yolları

Ergenlerin % 34'ünün okul içinde, % 3.8'inin okul dışında, % 62.2'sinin de hem okul içinde hem de okul dışında akran zorbalığı türünden davranışlarla karşılaştıkları görülmüştür. Ergenlerin zorbalık türünden davranışlarla karşılaştıkları yerlerin (okul içi, okul dışı, hem okul içi hem okul dışı) farklılaşıp farklılaşmadıklarını incelemek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Analiz sonucunda ergenler sırasıyla hem okul içinde hem de okul dışında, okul içinde ve okul dışında zorbalıkla karşılaştıklarını rapor etmişlerdir ($\chi^2_2 = 419.89, p < .001$).

Ergenlerin akran zorbalığını durdurmak için tercih

ettikleri baş etme yollarını belirlemek üzere oluşturulan listeyi birden fazla seçeneği işaretleyerek yanıtlamaları istenmiştir ve bu şekilde verilen yanıtların toplamı 2522'dir. Ergenlerin verdiği yanıtların % 17.88'ini bu davranışları yapanlardan uzak durmak, % 15.23'ünü karşı koyarak mücadele etmek, % 13.84'ünü kavga etmeden kendine güvenmek, % 13.68'ini birine anlatmak (aile/öğretmen), % 10.59'unu durmalarını istemek, % 10.31'ini yeni arkadaşlar edinmek, % 6.11'ini göz ardı etmek, % 5.19'unu polise ya da başka yetkililere bildirmek, % 2.73'ünü bu olayların kaydını tutmak ve % 1.19'unu da okuldan uzak durmak oluşturmaktadır. Ayrıca ergenlerin % 3.25'i diğer kategorisini tercih etmişlerdir. Ergenler diğer seçeneğinde aynı şekilde karşılık vermek, kavga etmek ve onlarla konuşmak gibi ifadeler kullanmışlardır.

Tablo 4. Akran Zorbalığı Uygulama Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cinsiyet	Korkutma/ Sindirme		Fiziksel		İlişkisel		Sözel		Kişisel Eşya		Sosyal Dışlama	
		Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S	Ort.	S
6	Erkek	6.82	3.10	9.77	4.76	6.36	2.08	10.73	4.65	5.43	1.01	4.54	0.99
	Kız	5.62	1.46	8.59	3.78	5.95	1.61	10.26	4.73	5.21	0.52	4.62	1.46
	Toplam	6.33	2.61	9.28	4.40	6.19	1.89	10.54	4.67	5.34	0.85	4.57	1.20
7	Erkek	6.68	2.70	9.30	4.65	6.36	2.26	10.70	4.32	5.68	1.87	4.75	1.65
	Kız	5.72	1.71	7.09	2.43	6.38	2.41	9.86	4.21	5.26	0.79	4.77	1.48
	Toplam	6.23	2.33	8.26	3.92	6.37	2.32	10.30	4.28	5.49	1.48	4.76	1.56
8	Erkek	6.76	3.30	9.60	4.38	6.43	2.23	11.53	4.65	5.38	1.01	4.93	1.93
	Kız	5.90	1.63	7.64	3.12	5.93	1.45	11.09	4.29	5.28	0.71	4.76	1.21
	Toplam	6.33	2.63	8.63	3.92	6.18	1.89	11.31	4.46	5.33	0.87	4.84	1.61
9	Erkek	5.97	2.24	8.26	3.76	5.44	0.95	9.82	4.67	5.17	0.57	4.51	1.12
	Kız	5.57	1.51	6.97	1.98	5.79	1.82	9.04	3.49	5.23	0.87	4.50	1.24
	Toplam	5.77	1.92	7.62	3.07	5.61	1.46	9.43	4.13	5.20	0.73	4.51	1.18
10	Erkek	6.82	3.03	9.58	5.16	6.42	3.15	10.77	5.28	5.84	2.68	4.85	2.29
	Kız	6.54	2.85	8.32	3.84	6.22	2.50	11.07	5.04	5.49	1.94	4.60	1.72
	Toplam	6.69	2.94	9.00	4.63	6.33	2.86	10.91	5.15	5.67	2.37	4.73	2.05
11	Erkek	6.55	3.14	9.09	4.79	6.11	2.97	10.58	5.43	5.51	1.59	4.78	2.23
	Kız	5.75	1.85	7.65	3.37	5.54	1.29	10.84	4.93	5.22	0.77	4.79	1.72
	Toplam	6.11	2.53	8.29	4.12	5.80	2.22	10.72	5.14	5.35	1.21	4.79	1.96
12	Erkek	6.27	1.27	9.27	3.93	5.27	0.65	12.36	5.48	5.73	1.35	4.82	2.71
	Kız	5.31	0.86	6.38	0.77	6.85	3.26	12.46	6.08	5.38	0.96	5.69	3.25
	Toplam	5.75	1.15	7.71	3.03	6.13	2.53	12.42	5.69	5.54	1.14	5.29	2.99
Toplam	Erkek	6.55	2.85	9.19	4.54	6.11	2.31	10.67	4.85	5.49	1.61	4.72	1.77
	Kız	5.83	1.89	7.55	3.03	5.98	1.98	10.32	4.50	5.29	1.05	4.70	1.55
	Toplam	6.20	2.46	8.39	3.96	6.04	2.15	10.50	4.68	5.39	1.37	4.71	1.67

Ergenlerin akran zorbalığıyla baş etmede çoğunlukla tercih ettikleri baş etme yollarını incelemek için yapılan Ki-Kare testi ($\chi^2_{10} = 896.78, p < .01$) sonucuna göre sırasıyla bu davranışları yapanlardan uzak durmak, karşı koyarak mücadele etmek, durmalarını istemek, yeni arkadaşlar edinmek, göz ardı etmek, polise ya da başka yetkililere bildirmek ve okuldan uzak durmayı tercih ettikleri görülmektedir. Ergenlerin akran zorbalığıyla baş etmede tercih ettikleri durdurma yolları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Erkeklerin karşı koyarak mücadele etmek ($\chi^2_1 = 4.41, p < .05$), bu olayların kaydını tutmak ($\chi^2_1 = 10.1, p < .001$) ve okuldan uzak durmak ($\chi^2_1 = 4.39, p < .05$) davranışlarını kızlardan daha fazla, kızların birine anlatmak ($\chi^2_1 = 12.79, p < .001$), kavga etmeden kendine güvenmek ($\chi^2_1 = 13.81, p < .001$) ve bu davranışları yapanlardan uzak durmayı ($\chi^2_1 = 24.15, p < .001$) erkeklerden daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Ergenlerin akran zorbalığını durdurmak için tercih ettikleri yollar sınıf düzeyine göre incelenirken, hem analizlerin uygulanması ve rapor edilmesi açısından (her bir madde için 21 karşılaştırma yapılması) hem de araştırmanın amacı açısından sınıf düzeyi ilköğretim ikinci kademe (ortaokul) ve lise olarak iki düzeyde ele alınmıştır. Bu doğrultuda ortaokula devam eden ergenlerin durmalarını istemek ($\chi^2_1 = 12.65, p < .001$) davranışını, liseye devam eden ergenlerin karşı koyarak mücadele etmek ($\chi^2_1 = 14.13, p < .001$), okuldan uzak durmak ($\chi^2_1 = 6.57, p < .05$) ve polise ya da başka yetkililere bildirme ($\chi^2_1 = 9.41, p < .01$) davranışını daha fazla tercih ettikleri görülmektedir.

Ergenlerin akran zorbalığını durdurmak için tercih ettikleri yolların zorba ve kurban olmaya göre farklılaşp farklılaşmadığı Ki-kare testi ile incelendiğinde karşı koyarak mücadele etmek ($\chi^2_1 = 14.83, p < .001$), okuldan uzak durmak ($\chi^2_1 = 4.32, p < .05$), birine anlatmak (aile/öğretmen) ($\chi^2_1 = 7.93, p < .01$) ve bu davranışları yapanlardan uzak durmak ($\chi^2_1 = 8.65, p < .01$) maddelerinin farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, zorba statüsünde yer alan ergenlerin karşı koyarak mücadele etmek ve okuldan uzak durmak davranışlarını, kurban statüsünde yer alan ergenlerin ise birine anlatmak (aile/öğretmen) ve bu davranışları yapanlardan uzak durmak davranışlarını daha çok tercih ettikleri görülmüştür.

Tartışma

Araştırmada ergenlerin % 5.1'nin zorba, % 17.2'sinin kurban ve % 9.6'sının da zorba/kurban statüsünde olmak üzere toplam % 31.9'unun akran zorbalığına dahil olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu ülkemizde ve diğer ülkelerde akran zorbalığının yaygınlığını belirlemeye yönelik çok sayıda araştırma bulgusunu desteklemektedir (örn., Andreou, 2000; Bayraktar, 2009; Borg, 1999; Kutlu, 2005; Mynard ve Joseph, 2000; Pel-

legrini, Bartini ve Brooks, 1999; Whitney ve Smith, 1993; Yıldırım, 2001).

Daha önceki çalışmaların bir kısmıyla tutarlı olarak akran zorbalığına maruz kalma açısından kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Andreou 2000; Borntrager, Davis, Bernstein ve Gorman, 2009; Craig ve Pepler, 2003; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Şirvanlı-Özen, 2006). Bununla birlikte araştırmada erkeklerin fiziksel zorbalığa, kızların ise ilişkisel zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür. Elde edilen bu bulgu erkeklerin daha fazla oranda fiziksel ya da doğrudan saldırılar yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları, kızların ise daha çok sosyal manipülasyon gerektiren ilişkisel ve dolaylı saldırılara maruz kaldıkları yönündeki bulgularla tutarlıdır (Baldry ve Farrington, 1999; Björkqvist, Lagerpetz ve Kaukiainen, 1992; Borntrager ve ark., 2009; Crick ve Grotpeter 1995, 1996; Dölek, 2002; Mynard ve Joseph, 2000; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Şirvanlı-Özen, 2006). Bu türden davranışlara daha çok erkeklerin maruz kaldığını gösteren araştırma bulgularının (Borg, 1999; Mynard ve Joseph, 2000) tersine çalışmamızda kız ergenler daha fazla kişisel eşyalarına zarar verildiğini bildirmişlerdir. Bir başka çalışmada kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalmada kız öğrencilerin de en az erkek öğrenciler kadar risk altında olabileceği rapor edilmiştir (Gültekin, 2003). Araştırmacı kişisel eşyalara saldırıyı eşyanın ya da paranın sahibi tarafından saldırının kimliği tespit edilemeden yapılabileceği için bu tür saldırıları deneyimlenen kızlar arasında da yaygın olmasının beklenen bir sonuç olduğunu ifade etmektedir.

Akran zorbalığı uygulamada cinsiyet farklılığı daha belirgin bir örneği sergilemektedir. Araştırmada önceki araştırmalarla paralel olarak erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha fazla akran zorbalığı uyguladıkları belirlenmiştir (Austin ve Joseph 1996; Bayraktar, 2009; Boulton ve Underwood, 1992; Craig ve Pepler, 2003; Dölek 2002; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005; Pellegrini ve ark., 1999; Seals ve Young, 2003). Aynı zamanda erkeklerin kızlardan daha fazla korkutma/sindirme, fiziksel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık yaptıkları bulunmuştur. Buna göre çalışmamızda ilk ve orta ergenlik dönemindeki erkeklerin akranlarına fiziksel ve sözel güç gösterisi ve tehdit uygulayarak onları sindirdikleri ve özel eşyalarına zarar verdiklerini söylemek mümkündür. Erkek çocukların kavga etmeyi diğerlerine güçlerini ve cesaretlerini kanıtlamak için bir fırsat olarak gördükleri (Rauste-von Wright, 1989) ve karşısındakilerle doğrudan yüzleşmeyi tercih etme eğiliminin ergenlikte artarak sürmesi (Cairns, Cairns, Neckermann, Ferguson ve Garipey, 1989) cinsiyete özgü elde edilen bu eğilime bir açıklama olabilir. Ülkemizde benzer ölçme araçları kullanılarak 13-18 yaş arası ergenlerle yapılan bir araştırmada erkeklerin daha fazla fiziksel ve ilişkisel

zorbalık yaptığı, kızların ise alay etme yoluyla daha fazla sözel zorbalık yaptıkları görülmüştür (Bayraktar, 2009). Yaşça daha küçük ergenlerle (10-11 yaş) yapılan bir araştırmada ise erkeklerin kızlara göre fiziksel saldırının yanı sıra alay etme gibi sözel saldırı ve ilişkisel saldırı içeren zorbalık davranışlarını daha fazla sergiledikleri bulunmuştur (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005). Bu bağlamda bazı araştırmacılar henüz bu yaş grubunda sözel saldırı açısından cinsiyetlerin farklılaşmadığını, bu ayrımın yaş ilerledikçe daha belirgin hale geldiğini, ayrıca kız çocukların da akran zorbalığının dolaylı biçimlerini çocukluk dönemine göre ergenlik döneminde daha fazla gösterdiklerini ifade etmektedirler (Cairns ve ark., 1989; Lagerspetz, Björkqvist ve Peltonen, 1988).

Araştırmada zorbalığa maruz kalma ilköğretim ikinci kademe yılları boyunca azalma eğilimi göstermekte, bu eğilim ortaokuldan liseye geçişte (9. sınıf) anlamlı hale gelmektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçla tutarlı olarak bir grup araştırmada da akran zorbalığına maruz kalmada yaşla birlikte bir azalma olduğu rapor edilmiştir (Dölek, 2002; Kristensen ve Smith, 2003; Smith ve ark., 1999; Şirvanlı-Özen, 2006; Whitney ve Smith, 1993). Doğrudan akran zorbalığına giren ve fiziksel olarak karşıdaki kişiye zarar veren davranışlara maruz kalmanın hemen tüm çalışmalarda yaşa bağlı olarak azaldığı göze çarpmaktadır (Borg, 1999; Kristensen ve Smith, 2003; Olweus, 1993; Rivers ve Smith, 1994, Smith ve ark., 1999). Bu araştırmada da bu eğilime paralel olarak ilköğretime devam eden ergenlerin lise birinci sınıfa (9. sınıf) devam eden ergenlere göre zorbalığın fiziksel ve sözel olarak korkutmaya yönelik türlerine daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Ayrıca yaşça daha küçük ergenlerin dolaylı saldırganlık kapsamında ele alınan ilişkisel ve sosyal dışlama yoluyla da daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları göze çarpmaktadır.

Bu araştırmada elde edilen bulgulardan farklı olarak literatürde genel olarak yaş ilerledikçe ilişkisel zorbalığa yönelmenin daha fazla olduğuna ilişkin araştırma bulguları yer almaktadır (Salmivalli, Kaukiainen ve Lagerspetz, 1998). Örneğin, Gültekin (2003) tarafından yapılan bir çalışmada yaşça daha büyük olan ergenlerin ilişkisel zorbalığa hedef olma oranının yaşça küçük olan ergenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmacı, yaş ilerledikçe ilişkisel zorbalığa daha fazla yönelmenin nedeni olarak açık saldırganlığın ergenler arasında giderek daha fazla tepkiyle karşılanmasından ötürü zorbanın kimliğinin gizlenebildiği ve zorbalık davranışının daha az belirgin olduğu ilişkisel zorbalığın, bu tür sonuçlara neden olmadığı için daha fazla tercih edilmiş olabileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan Şirvanlı-Özen (2006) ilişkisel zorbalık açısından hem erkeklerde hem de kızlarda yaşa bağlı olarak bir değişme gözlenmediğini rapor etmiştir.

İlgili yazında yaş ile akran zorbalığı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ortaya koyan araştırma bulguları yer almaktadır (Boulton ve Underwood, 1992; Pellegrini ve Bartini, 2000). Araştırmada ergenlerin akran zorbalığı uygulama puanlarının ilköğretim ikinci kademe son sınıfta (8. sınıf) lisenin ilk yılına (9. sınıf) göre, lisenin ikinci (10. sınıf) yılında da önceki yıla göre daha fazla olduğu, bir başka deyişle zorbalık uygulamanın 9. sınıfta azaldığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgu, Pellegrini (2002) tarafından ilk ergenlikte yeni bir ortama giren çocuk ya da ergenin kendini kabul ettirmek ve statü kazanmak için zorbalık uygulayabileceği yönündeki görüşü ve bu dönemde zorbalığa dahil olmada bir artış olduğunu gösteren araştırma bulguları ile ters düşmektedir.

Diğer taraftan bu eğilim Cairns ve Cairns (1991) tarafından öne sürülen ilköğretimin son yıllarına doğru ergenlerin sosyal-bilişsel becerilerindeki gelişme ve farklılaşan sosyal dinamikler çerçevesinde bir ölçüde açıklanabilir. Buna göre, bu araştırmanın verilerinin bahar döneminin son aylarında toplandığı göz önünde bulundurulduğunda, ilköğretim ikinci kademedeki 8. sınıfların okul içindeki en büyük sınıf olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde 9. sınıfa geçerek okul değiştirenlere göre lisenin ikinci yılındakilerin hiyerarşik dağılımda üst sıralarda yer alması kendilerinden daha düşük statüde olanları belirlemelerini kolaylaştırmakta ve hiyerarşik bir ortamda baskınlık arayan zorba için sosyal statü elde etme açısından belki de uygun bir çevre sağlayabilmektedir. Bu açıklamayı ve bulguyu destekler biçimde Bayraktar'ın (2009) 13-18 yaş arası ergenlerle yaptığı araştırmada, ergenlerin zorbalık uygulama puanlarının ilköğretim son sınıfında önceki yıla göre, lisenin ikinci yılında da bir önceki yıla göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Araştırmada ilköğretime devam eden ergenlerin daha fazla fiziksel, sözel ve ilişkisel zorbalık uyguladıkları, lisenin ikinci yılındaki ergenlerin lise birinci sınıftaki ergenlere göre korkutma/sindirime, fiziksel ve ilişkisel zorbalık türlerini daha fazla uyguladıkları göze çarpmaktadır. Araştırmanın bu bulgusundan okul değiştiren ergen için 9. sınıfın kritik bir dönem olduğu, farklı zorbalık türlerinde yaşa bağlı olarak liseye geçmeyle birlikte bir düşüş yaşandığı daha sonra ise yeniden bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak yeni bir ortama giren ergenlerin henüz sosyal ilişki ağlarını yeterince iyi bir biçimde oluşturamamış olmaları ve grup halinde uygulanan bazı zorbaca davranışlar (örn., grup halinde üstüne gelip beni rahatsız ederler, diğerlerini bana karşı kıskırtmaya çalışırlar) için de zorbaların kendilerini destekleyen akran grubuna ve kurbanı tanıma ve yeni stratejiler geliştirme için de zamana ihtiyaç duydukları düşünülmektedir. Benzer şekilde zorbalık uygulamanın fiziksel, ilişkisel ve alay alt türlerinde ilköğretim son

sınıfa geçişte artış olduğu, bu durumun da okulda en üst statüde olmayla ilişkili olduğu rapor edilmiştir (Bayraktar, 2009).

Özetlenecek olursa, araştırmanın enlemesine-kesitsel doğasından dolayı ortaokuldan liseye geçişte zorbalığa maruz kalma ve uygulamada doğrudan okul değişikliğinin yarattığı bir etkiden söz etmek uygun olmasa da, 9. sınıf düzeyinde çıkan anlamlı farkın sınırlı sayıdaki diğer bulgularla (örn. Bayraktar, 2009) bütünleştirildiğinde önemli ipuçları içerdiği söylenebilir. Bu doğrultuda rehberlik servisleri, okul yöneticileri ve öğretmenlerin bu eğilimin ilerleyen sınıflarda da sürdürülmesi konusunda duyarlı hale getirilmesi ve zorbalıkla etkin bir biçimde baş etmede etkisi olabilecek iletişim, çatışma ve problem çözme, öfke yönetimi, kendini ifade etme, empati ve yardım isteme becerilerini geliştirici grup rehberliği, bireysel görüşme ve seminer çalışmalarının özellikle bu sınıf düzeyinde yoğunlaştırılması önerilebilir. Bunun yanı sıra uzunlamasına planlanacak yeni çalışmalarla ilkokuldan ortaokula geçişi de kapsayacak biçimde her sınıf düzeyinin ele alınması ve okul değişimiyle zorbalık yaşantılarındaki farklılığın ortaya konması önemli görünmektedir.

Ergenlerin zorbalıkla nerelerde karşılaştıkları konusunda yapılan araştırmalarda bu türden davranışların daha çok okul içi alanlarda meydana geldiği görülürken bu araştırmada okulun fiziksel çevresi olduğu kadar okul dışındaki alanların da ergenlerin zorbalık deneyimlemeleri açısından riskli ortamlar olduğu göze çarpmaktadır. Şimdiye kadar elde edilen bulguların yanı sıra araştırmada ergenlerin önemli bir kısmı (% 62.2'si) bu türden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Ergenlikle birlikte akran ilişkilerinin de değişim gösterdiği ve ergenlerin gün içerisinde uyanık oldukları sürenin önemli bir kısmını onlarla birlikte geçirdikleri bilinmektedir. Bunun yanı sıra buluşla ilgili değişmelerle birlikte ilk ergenlikte karşı cinsle olan ilgi ve ilişkilerde artış hem okul içinde formel olmayan ilişkilerin hem de okul dışında sosyal paylaşımların artmasına yol açabilmektedir (Maccoby, 1998). Bu değişmelerin yansımalarından birisi de farklı türden zorbaca davranışlarda (özellikle cinsel içerikli sataşmalar ve ilişkisel zorbalık) artış olabileceğidir (Pellegrini, 2002). Bu görüşler doğrultusunda, araştırmada ergenliğin ilk ve orta evrelerinde olan katılımcıların okul dışında da zorbaca davranışları sıklıkla deneyimlemeleri belirli ölçüde bu şekilde açıklanabilir.

Bu açıklamanın yanı sıra ülkemizde ergenlerin okula gidiş-geliş sırasında sıklıkla okul servislerini kullandıkları bilinmektedir. Servis ortamı farklı yaştaki ergenlerin bir arada olmasını sağlayarak, okul içindeki zorbalığın servis ortamına taşınarak burada da devam edebileceğini düşündürmektedir. Bu öngörüyle bağlantılı olarak her ne kadar düşük bir oran (% 7) olsa da

Doğan-Ateş ve Yağmurlu (2010) zorbalığın okul servislerinde de gerçekleştiğini rapor etmiştir. Araştırmada ergenlerin bu türden davranışlarla okul dışında karşılaşım derken tam olarak neyi kastettikleri yeterince açık olmasa da, özellikle bizim ülkemize özgü servis zorbalığı ve ilköğretim ve lise çağındaki ergenlerin okul dışında yine tamamen bizim eğitim sistemimize özgü dersane gibi ortamlarda da akran zorbalığını deneyimleme olasılığını düşündürmektedir. Araştırma bulguları oyun alanları, koridorlar, kantinler gibi fiziksel mekanları tenefüs, öğle yemeği arası, etüt saati gibi zamanlarda yetişkinlerin yeterli düzeyde izlemesinin ve denetlemesinin zorbalığa dahil olmayı önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır (Olweus, 1993; Pellegrini ve Bartini, 2000; Smith ve Sharp, 1994). Dolayısıyla hem okulun fiziksel çevresinde hem de yukarıda sözü edilen ortamlarda zorbalığın önlemesine yönelik olarak farkındalığın artırılması önemli görünmektedir.

Araştırmada ergenlerin zorbalıkla baş etmedeki tercihlerinin oldukça önemli bir kısmını yaklaşık beşte birini bu davranışları yapanlardan uzak durmak oluşturmuştur. Bazı araştırmacılar zorbadan uzak durmayı stresle baş etmede ve zorbalıkla mücadelede probleme yaklaşma stratejisi olarak ele almaktadır (Kristensen ve Smith, 2003). Bu açıdan değerlendirildiğinde ergenlerin ilk sırada sorunun devam etmesini engellemeye yönelik tercih bildirdikleri söylenebilir. Diğer taraftan ergenlerin bildirimlerine dayalı olarak ikinci sırada yer alan tercih ise karşı koyarak mücadele etmedir ve genellikle dışsallaştırma davranışına örnek olarak verilmektedir. Araştırmacılar bu türden bir davranışın tam da zorbanın beklediği ve istediği türden bir tepki olduğunu ve zorbalığın sürdürülmesini kolaylaştırıcı bir durum olduğunu ifade etmektedirler (Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996). Daha sonra sırasıyla ergenler durmalarını isteme gibi problem çözmeye ve birine anlatma gibi sosyal destek aramaya yönelik tercihler bildirmişlerdir. Elde edilen bu yöndeki bulgu diğer bazı araştırma bulguları ile büyük ölçüde örtüşmektedir (Kristensen ve Smith, 2003; Smith ve ark., 2001). Sözü edilen araştırmalarda ele alınan diğer bir nokta zorbalığın türüne göre baş etme yollarının farklılaştığı şeklindedir. Örneğin, sosyal destek arama kişisel eşyalara zarar verildiği durumlarda en çok tercih edilen baş etme stratejisi olurken, bu davranış yapanlardan uzak durma sözel, sosyal dışlama ve ilişkisel zorbalıkla mücadeleye göre kişisel eşyalara saldırıda en az tercih edilen durdurma yolu olarak bildirilmiştir (Kristensen ve Smith, 2003). Öğretmenlerin fiziksel ve sözel saldırganlığa göre dolaylı saldırganlığı daha fazla göz ardı etme eğiliminde oldukları bilinmektedir (Birkinshaw ve Eslea, 1998). Dolayısıyla çocukların ve ergenlerin daha kanıtlanabilir zorbaca davranışlara maruz kaldıklarında birinden yardım istemeyi tercih etmeleri beklendik yönde bir bulgudur. Bizim araştırmamızda

zorbalığın farklı türleri oldukça kapsamlı bir biçimde ele alınmasına rağmen her bir zorbalık türüne göre baş etme yolları incelenmemiştir. İleride boylamsal yöntemle yapılacak olan çalışmaların farklı türden baş etme yöntemlerinin hangi koşullarda işe yaradığı ya da etkili olduğu, aynı zamanda gerçekte kullanılan ile zorbalığı durdurmada iyi olduğunu düşünülen stratejileri ayırtırma açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Cinsiyet açısından incelendiğinde, bu yöndeki sınırlı araştırma bulgusunu destekler biçimde kız ergenlerin daha çok sosyal destek arama ve kendine güven yoluyla durdurma davranışlarını tercih ettikleri, buna karşılık erkeklerin daha çok karşı koyarak mücadele etme gibi dışsallaştırma ve okuldan uzak durma gibi kaçınma tepkilerini tercih ettikleri görülmüştür (Kristensen ve Smith, 2003; Smith ve ark., 2001; Şirvanlı-Özen ve Aktan, 2010). Bunun yanı sıra araştırmada şaşırtıcı biçimde yaşça daha küçük olan ergenlerin durmalarını istemeyi yaşça daha büyük olan liseli ergenlere göre daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Ancak 10-15 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir çalışmada da bu türden davranışları yapanlardan uzak durma daha küçük yaş grubundakilerin öncelikli tercihi olmuş, araştırmacılar da bu durumu belki de daha küçük yaştakilerin doğrudan kendine güvenerek problem çözmeye cesaret edemedikleri şeklinde yorumlamışlardır (Kristensen ve Smith, 2003). Beklenenin aksine çalışmamızda da liseli ergenler karşı koyarak mücadele etme ve okuldan uzak durma gibi çok da başarılı ya da etkin baş etme olarak nitelendirilmeyen stratejileri (Kochenderfer ve Ladd, 1997; Salmivalli ve ark., 1996) daha fazla bildirme eğiliminde olmuşlardır. Elde edilen bu bulguya benzer şekilde yalnızca liseli ergenleri kapsayan bir çalışmada sınıf düzeyi arttıkça kendine güvenli ve iyimser yaklaşımın azaldığı bulunmuştur. Araştırmacılar bu eğilimi ergenlerin okul yaşantıları ve kendi deneyimlerine dayanarak zamanla olumlu çabalarını yitirdikleri ve zorlandıkları durumlarla baş etmede farklı çabalara yöneldikleri şeklinde açıklamışlardır. Polise ya da diğer yetkililere bildirmeyi daha fazla tercih etmeleri de yasal açıdan suç teşkil edebilecek davranışların bu yaş grubunda ortaya çıkma olasılığının daha fazla olması ile bir ölçüde açıklanabilir.

Zorba statüsünde yer alan ergenlerin karşı koyarak mücadele etme ve okuldan uzak durmayı, kurban statüsünde yer alan ergenlerin ise birine anlatmayı (aile/öğretmen) ve bu davranışları yapanlardan uzak durmayı daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Zorbalığın ve zorba/kurbanların dışsallaştırma ve kaçınma türünden davranışları daha fazla tercih ettikleri ve bu yöndeki bulguların da erkekler için daha güçlü olduğu ifade edilmektedir (Kristensen ve Smith, 2003; Olafsen ve Viemerö, 2000). Bizim araştırmamızda cinsiyet ve zorbalık statüsüne göre baş etme yolları bir arada ele alınmamasına rağmen örneklemdeki dağılımda zorba statüsünde erkek ergenlerin

daha fazla yer alması ve zorbalık uygulama puanlarının da daha yüksek olması bu eğilime belirli ölçüde destek sağlayabilir. Zorbalığa maruz kalan ergenlerin yardım aramayı ve zorbadan uzak durmayı tercih etmeleri kurbanların fiziksel özellikler bakımından yetersiz olmaları, güvensizlik, depresyon ve kaygı düzeylerinin yüksek olması ve başkalarının güç gösterilerine karşı korku ve kontrol edememe duygularını daha fazla yaşadıkları bulguları bağlamında değerlendirilmektedir (Olweus, 1993; Smith ve Brain, 2000). Sonuç olarak ergenlerin tercih ettikleri baş etme stratejilerinin öncelikleri cinsiyete, yaşa ve zorbalık statüsüne göre farklılaşmaktadır.

Araştırma bulgularının yorumlanmasında ve genellenmesinde bu çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Akran zorbalığının yaygınlığına ilişkin yapılan çalışmalarda farklı yöntemlerin kullanılması (kendini bildirim türündeki ölçekler, akran bildirimi, öğretmen bildirimi veya gözlem gibi) araştırma bulgularını doğrudan karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Bazı araştırmacılar zorbalığın tanımını vererek ya da tanıma yer vermeden tek bir soru ile zorbalığı belirlemeyi tercih ederken, bazı araştırmacılar farklı türden çok sayıda davranış örneklerinin yer aldığı ölçekleri kullanmaktadırlar. Bazı araştırmalarda çocuklara ya da ergenlere ölçme aracında niyetin kasıtlı olarak karşıdakine zarar vermek olduğu, tekrarlı bir süreç olduğu ve güç dengesizliği vurgulanırken, diğerlerinde böyle bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Bunun yanı sıra bu tür davranışların sıklığını belirlemede bir ay, bir dönem ya da bir okul yılı boyunca gibi farklı zaman aralıklarının kullanıldığı görülmektedir. Bu araştırmada zorbalığın belirlenmesinde kendini bildirim türünde, sadece farklı zorbalık davranışlarını temsil eden davranış örnekleriyle ve geçen altı aylık zaman dilini kapsayacak biçimde ölçüm alınmıştır. Araştırmanın örneklemini iki kent merkezinde yaşayan, çoğunlukla orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelen ve daha büyük bir kısmı da devlet okullarında okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulguların yorumlanmasında ve genellenmesinde örneklemin ve zorbalığı belirlemede kullanılan ölçme aracının özelliklerinin yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan noktalar çerçevesinde dikkate alınması önemli görünmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada ergenlerin kendi bildirimlerine dayalı olarak akran zorbalığı deneyimleri, akran zorbalığının gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları yaşa ve cinsiyete göre incelenmiş ve elde edilen bulgularla 2000'li yıllardan itibaren ülkemizde akran zorbalığı konusunda yürütülen çalışmalara bir yenisi eklenerek katkı sağlanmıştır. Türkiye'de son yıllarda ilköğretim 4. sınıftan lisenin son yıllarını kapsayan yaş grubunda yürütülen çalışmaların bulguları bir araya getirilerek; akran zorbalığının belirli ölçüde önlenmesi veya olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik okullardaki rehber öğ-

retmenlerin ve sınıf öğretmenlerinin formasyon bilgilerinin güncellenmesi, ülkemiz koşullarına ve öğrencilerin gelişimsel dönem özelliklerine uygun ulusal düzeyde müdahale programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek schoolchildren. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Austin, S. ve Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456.
- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (1999). Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22, 423-426.
- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8(3), 263-284.
- Bayraktar, F. (2009). Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: Bütüncül bir model önerisi. *Yayınlanmamış doktora tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bidwell, N. (1997). *The nature and prevalence of bullying in elementary schools*. Regina: Saskatchewan. Research Report 97-06, Saskatchewan School Trustees Association.
- Birkinshaw, S. ve Eslea, M. (1998). Teachers' attitudes and actions toward boy v. girl and girl v. boy bullying. *The Annual Meeting of the British Psychological Society*, Developmental Sections meetings, Lancaster, England.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30(3-4), 177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Borg, M. G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary school children. *Educational Research*, 41(2), 137-153.
- Borntrager, C., Davis, J. L., Bernstein, A. ve Gorman, H. (2009). A cross-national perspective on bullying. *Child Youth Care Form*, 38, 121-134.
- Boulton, M. J. ve Smith P. K. (1994). Bully/victim problems in middle school children: Stability, self-perceived competence, peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 315-325.
- Boulton, M. J. ve Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 73-87.
- Bryant, K. (1992). Conflict resolution strategies in relation to children's peer relations. *Journal of Applied Psychology*, 13, 35-50.
- Burnukara, P. (2009). İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cairns, R. B. ve Cairns, B. D. (1991). Social cognition and social networks: A developmental perspective. D. Pepler ve K. Rubin, (Ed.), *The development and treatment of childhood aggression* içinde (249-278). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cairns, R. B., Cairns, B. D., Neckermann, H. J., Fergusson, L. L. ve Garipey, J. (1989). Growth and aggression: I. Childhood to early adolescence. *Developmental Psychology*, 25, 320-330.
- Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 577-582.
- Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710-722.
- Doğan-Ateş, A. ve Yağmurlu B. (2010). Examining victimization in Turkish schools. *European Journal of Educational Studies*, 2(1), 31-37.
- Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. *Yayınlanmamış doktora tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erwin, P. (1995). *Friendship and peer relations in children* (2. baskı). Chichester: Wiley.
- Gültekin, Z. (2003). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 47-61.
- Hanish, L. D. ve Guerra, N. G. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization. *Developmental Psychopathology*, 14, 69-89.
- Hawker, D. S. J. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Juvonen, J., Nishina, A. ve Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 92, 349-359.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karaman-Kepeneci, Y. K. ve Çınkır, S. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse*, 30, 193-204.
- Kochenderfer, B. J., ve Ladd, G. W. (1997). Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization. *Development and Psychopathology*, 9, 59-73.
- Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. *Yayınlanmamış doktora tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. E. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.
- Kristensen, S. M. ve Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479-488.
- Kutlu, F. (2005). The effect of bullying management training on bullying behaviors of elementary school students. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kutlu, F. ve Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 25, 1-12.
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K. ve Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year-old children. *Agg-*

- ressive Behavior*, 14, 403-414.
- Maccoby, E. E. (1998). *The two sexes: Growing up apart, coming together*. Cambridge, MA: Belknap.
- Mynard, H. ve Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.
- Olafsen, R. N. ve Viemerö, V. (2000). Bully/Victim problems and coping with stress in school among 10- to 12-year-old pupils in Åland, Finland. *Aggressive Behavior*, 26, 57-65.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/ kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 56, 77-92.
- Pellegrini, A. D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37(3), 151-163.
- Pellegrini, A. D. ve Bartini, M. (2000). A longitudinal study of bullying, victimization, and peer affiliation during the transition from primary school to middle school. *American Educational Research Journal*, 37(3), 699-725.
- Pellegrini, A. D., Bartini, M. ve Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Perry, D. G., Perry, L. C. ve Weiss, R. J. (1989). Sex differences in the early consequences that children anticipate for aggression. *Developmental Psychology*, 25, 312-319.
- Rauste-Von Wright, M. (1989). Psychical and verbal aggression in peer groups among Finnish adolescent boys and girls. *International Journal of Behavioral Development*, 12, 473-487.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *Irish Journal of Psychology*, 18, 202-220.
- Rigby, K., Cox, I. K. ve Black, G. (1997). Cooperativeness and bully/victim problems among Australian schoolchildren. *Journal of Social Psychology*, 137(3), 357-368.
- Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20, 359-368.
- Salmivalli, C., Karhunen, J. ve Lagerspetz, K. (1996). How do victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 22, 99-109.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A. ve Lagerspetz, K. (1998). Aggression in the social relations of school aged girls and boys. P. T. Slee ve K. Rigby, (Ed.), *Children's peer relations* içinde (60-75), Routledge, London.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A. ve Lagerspetz, K. (2000). Aggression and sociometric status among peers: Do gender and type of aggression matter? *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 17-24.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K., Österman, K. ve Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behaviour*, 22, 1-15.
- Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38, 735-747.
- Smith, P. K. ve Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26, 1-9.
- Smith, P. K., Madsen, K. C. ve Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analyses of risk of being bullied. *Educational Research*, 41, 267-285.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smith, P. K. ve Sharp, S. (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge, London.
- Smith, P. K., Shu, S. ve Madsen, K. (2001). Characteristics of victims of school bullying: Developmental changes in coping strategies and skills. J. Jovonen ve S. Graham, (Ed.), *Peer harassment in school* içinde (332-351). New York: Guilford Publications.
- Sutton, J. ve Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25, 97-111.
- Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 58, 77-94.
- Şirvanlı-Özen, D. ve Aktan T. (2010). Bağlanma ve zorbalık sisteminde yer alma: Başa çıkma stratejilerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 65, 101-113.
- Whitney, I. ve Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior, middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25.
- Yıldırım, S. (2001). The relationships of bullying, family environment and popularity. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yöndem, Z. D. ve Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalık ve stresle baş etme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(35), 28-37.
- Yurtal F. ve Cenkseven F. (2006). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi. 1. *Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddete ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.

Summary

Bullying In Early and Middle Adolescence: Where Does It Take Place and Coping Strategies

Pınar Burnukara
TED Ankara College

Zehra Uçanok
Hacettepe University

Bullying is usually defined as repeated and intentional aggression against someone who cannot easily defend themselves (Olweus, 1993). It can take various forms such as physical, verbal and relational (e.g., social exclusion) as well as more recently cyberbullying (defined as bullying via mobile phones and internet; Smith et al., 2008). The study of school bullying has expanded greatly and the prevalence of bullying in different countries (e.g., Scandinavia, England, USA, Greece, and Turkey) ranges between 9 % and 54 % (e.g., Andreou, 2000; Borg, 1999; Mynard & Joseph, 2000; Olweus, 1993; Pekel-Uludağlı & Uçanok, 2005; Pellegrini, Bartini, & Brooks, 1999; Whitney & Smith, 1993; Yıldırım, 2001). A substantial amount of research has focused on age and gender differences in terms of different types of bullying. Boys typically tend to be involved in bullying (bullies plus bully/victims) and there is also a fairly consistent decline with age in reports of being bullied (Smith, Madsen, & Moody, 1999).

Some researchers suggested that there was no linear relationship between age and bullying, rate and the stability of bullying also varied according to school organizational factors. Specifically declines in aggression continue across the school years, except in cases where youngsters make the transition from primary to middle school during early adolescence. When youngsters change school at this point there is first an increase in bullying and then the decline resumes following the transition (Pellegrini, 2002; Pellegrini & Bartini, 2000). In some countries (such as England and Ireland) this pattern changes, decline continues in self-reported bullying if students stay in the same school during this same age period (Rigby, 1997; Smith et al., 1999).

On the other hand, Boulton and Underwood (1992) reported that the youngest pupils in a school appeared to be most at risk for victimization, because they were weaker than the older pupils, who themselves might be more likely to become bullies for the same reason. Similarly, Hanish, and Guerra (2002) found that the risk of victimization in the first year of secondary and

high school was greater for the students than the other years, and bullies tended to choose students who are younger than themselves due to their weak self protection skills.

Victimization and its effects influenced children's abilities to succeed within their school environment. Bullying generally took place at or near the school in areas of limited adult supervision such as the playground, corridors, cafeteria or hallway (Whitney & Smith, 1993; Smith & Sharp, 1994; Olweus, 1993). On the other hand, Doğan-Ateş and Yağmurlu (2010) reported that bullying frequently occurred in the classrooms followed by the playground. By also indicating that more than half of the victims (58 %) were being bullied by their own classmates, researchers emphasized that bullies chose their victims from the same class and this was important in terms of intervention strategies.

Researchers were also interested in coping strategies used in response to bullying (Baldry & Farrington, 2005; Bryant, 1992; Erwin, 1995; Kristensen & Smith, 2003; Smith et al., 2001). Adaptive coping strategies have been found to help mediate the negative effects of victimization and may also serve to prevent future bullying and victimization. Research findings have been mixed with regards to age and gender differences, and bully/victim status type in coping strategy preference.

Since 1997, compulsory education has been extended to 8 years in Turkish educational system and transition to high school has generally led students to change their schools during this period (8th grade). As mentioned in previous studies, bullying may be one strategy used by youngsters to establish dominance as they enter a new peer group and the grade level of adolescents as well as their ages may be the determining factors in bullying. In this respect, the main purpose of the present study was to investigate gender differences and grade trends in different types of bullying including secondary and high school students from this point of view. We also wanted to examine involvement in bullying both inside and outside the school, coping strategies in terms of age,

gender and bully-victim status types in early and middle adolescence.

Method

Participants

Participants were selected from two different cities (İskenderun and Ankara) representing Turkish urban adolescents. A total of 868 secondary school (6th, 7th and 8th grade) and high school students (9th, 10th, 11th and 12th grade) with an age range of 12 to 18 years old ($M = 14.73$, $SD = 1.79$) were included in the sample. There were 423 girls (% 48.7) and 445 boys (% 51.3).

Measures

Adolescents were asked to complete a self-report questionnaire designed to assess; the demographic information and their experiences about being a bully and a victim for the last six months, the frequency of bullying experienced inside and outside the school, and the best way to cope with bullying.

Traditional Bullying Inventory. Traditional Bullying Inventory (Burnukara, 2009) consisted of 31 items and included six subscales as physical, verbal, relational, threatening, attacks on property, and social exclusion.

Cronbach-alpha coefficients for verbal, relational, physical, attacks on property, social exclusion, and threatening victimization subscale were .81, .85, .75, .74, .63, .69 respectively. Similarly Cronbach-alpha coefficients for verbal, relational, physical, attacks on property, social exclusion, and threatening bullying subscale were .76, .73, .79, .73, .67, .76 respectively.

The Question List about the Ways to Stop Bullying. The question list about kinds of strategies that adolescents use to cope with bullying was revised from Smith et al. (2008) and translated into Turkish. That list included 11 items such as asking them to stop, fighting back, ignoring it, keeping a record of bullying incidents, telling someone (parent/teacher), making new friends, sticking up for yourself without fighting, avoiding the bullies, staying away from school, reporting it to police/other authorities and other.

Results and Discussion

Our results indicated that 31.9 % of adolescents were involved as bullies, victims and bully/victims. In line with previous studies, present study showed no significant differences between boys and girls in terms of victimization. Our data indicated that boys experienced more physical victimization, whereas girls experienced more relational victimization and attacks on property. With regard to bullying, our results indicated that more boys were classified as being bullies. In addition,

boys more frequently reported direct bullying such as physical bullying, threatening, and attacks on property. These findings are consistent with the findings of some earlier studies (e.g., Andreou, 2000; Bayraktar, 2009; Borg, 1999; Kutlu, 2005; Mynard & Joseph, 2000; Pellegrini et al., 1999; Whitney & Smith, 1993; Yıldırım, 2001).

In the present study, findings revealed that victimization tended to decline during the secondary school years, this tendency became significant in transition from secondary school to first year of high-school. In line with the present study, a decrease in overall bullying (Dölek, 2002; Kristensen & Smith, 2003; Smith et al., 1999; Şirvanlı-Özen, 2006; Whitney & Smith, 1993) and decrease in direct bullying and physical harming behaviors with age have been reported in a group of studies (Borg, 1999; Kristensen & Smith, 2003; Olweus, 1993; Rivers & Smith, 1994; Smith et al., 1999). In parallel to this tendency, it has been found that secondary school adolescents experienced more physical and verbal victimization than the adolescents in the first year of high school (9th grade). It was also observed that younger adolescents were more frequently exposed to relational victimization and social exclusion, which referred to indirect aggression.

In the present study, adolescents were more likely to bully others in the last year of secondary school (8th grade) compared to the first year of high-school (9th grade) and they were more likely to bully others in the second year of high-school (10th grade) than the previous year (9th grade). When we considered the data collection period, the students attending the 8th grade were the oldest students in the school, before changing their school. Due to this fact, the adolescents who started the 9th grade and changed their schools could easily become the target of the students of higher grades in high school, since they would not be able to establish relationships with their peers and a social network by that time.

Number of studies focusing on where bullying takes place showed that such behaviors were mostly seen inside the school. In our study many adolescents (62.2 %) reported that they experienced such behaviors both inside and outside the school. In our country adolescents generally use school buses for transportation to the school. Since it provides an environment where adolescents of different ages are together, it is considered that bullying at school may also continue in school busses. It seems that the environment outside the school is also risky in terms of bullying experience and based on this finding, it is considered to be important to examine the bullying taking place in environments where adult supervision is relatively difficult.

In the present study, adolescents were examined for the best ways to stop bullying. The most common

responses were found to be avoiding the bullies, fighting back, telling them to stop, making new friends, ignoring them, reporting to the police or other authorities, and staying away from school. Fighting back, keeping a record of bullying incidents, and staying away from school were preferred significantly more by boys, whereas telling someone (parent/teacher), sticking up for yourself without fighting, and avoiding the bullies were preferred significantly more by girls. In line with the previous findings, boys mostly preferred coping with bullying in a more active manner, while girls preferred to stop bullying behaviors by resorting to self confidence and seeking social support (Kristensen & Smith, 2003; Smith et al., 2001). Age differences were also found for coping strategies. Younger adolescents reported telling the bullies to stop whereas older adolescents reported fighting back, staying away from the school, and reporting the bullying incidences to the police or to other authorities.

We also examined coping strategies in relation to bully/victim status type. Bullies were more likely to prefer fighting back and staying away from school. How-

ever, telling someone (parent/teacher) and avoiding the bullies were preferred significantly more by victims. As a conclusion, our findings suggest that coping strategies vary by gender, age and bullying status.

There were some limitations of this study. Using different methods (such as self, peer, teacher report or natural observation) in examining the prevalence of bullying has made it difficult to compare the findings directly. In this study, in terms of data collection, the results are based on self-reports only. Secondly, longitudinal research would be needed in order to establish school transition and age trends in different types of bullying. Although our findings on age, gender and bully-victim status differences in coping strategies contribute to a growing literature, further evidence is needed to explore the effectiveness of different coping strategies that adolescents actually used in the various bullying situations. Therefore, it is important to note the features of the measuring tools and methodological issues while interpreting and generalizing the findings of the present study.